

מוטי זעירא

מ'חברה טראסק' לקבוצת רועים

לתולדותיה של קבוצת הרועים
בשיח' - אבריק 1927 - 1928

א. פרולוג

המאמר שלפנינו עוסק בניסיון התיישבות מיוחד במינו. בקיץ 1927 עזבה את תל-אביב, הכרך הגדול, קבוצה של פועלים מחוסרי עבודה – שזכתה בפולקלור הארץ-ישראלי הצומח לכינוי 'חברה טראסק' – ועברה להקים קבוצת רועים שיתופית על גבעות שיח-אבריק (שתי גבעות: גבעת שיח-אבריק וגבעת ח'רתיה) שבגבול עמק יזרעאל. בכך הצטרפה חבורה זו לשרשרת, לא ארוכה במיוחד, של ניסיונות להקמת כפר רועים עברי, ניסיונות שרובם נעשו בידי חוגי 'השומר' בגליל עוד בימי העלייה השנייה.

בשער המאמר:
איור של תרצה טנאי
(תודת המערכת לנורית פיינשטיין, מכון הווי ומועד, רמת-יוחנן)

מבט משיח-אבריק
לעבר עמק יזרעאל

מקצוע הרועה נחשב מקצוע חקלאי מכובד, המתאים לתנאי הארץ, אך מעבר לכך הוא נגע בשורשי ההווה הציניתי-החלוצית המתחדשת בארץ, הפעים את הנפש והסעיר את הדמיון. דמות הרועה ועדרו הפושט על הגבעות הירוקות נראתה לרבים כסמל להשתרשות מחודשת במולדת העתיקה, וכאות ליכולתו של החלוץ לנכס לו את העבודה, את פשטות הקיום ואת החיבור האורגני אל האדמה ואל הטבע. גם הרצון, האופייני לבני העלייה השנייה, 'לכבוש' את הענף מידי הערבי פעל כאן את פעולתו הנמרצת.

בשנות העשרים התחדשה הכמיהה להקמת כפר רועים עברי. בניסיונות החדשים השתתפו אישים מבני העלייה השנייה, ולצדם צעירים וצעירות בני העלייה השלישית והרביעית. חלק גדול מן הניסיונות הללו התמקד בגבעות שיח-אבריק, ומאמר זה מתמקד באחד מהם – ניסיונה של 'חברה טראסק' להקים מחדש את קבוצת הרועים.

תחילה אתאר את חבורת 'חברה טראסק', קרקע מוצאה ובית גידולה ומניעי החלטתה לעלות לשיח'אבריק. לאחר מכן אסקור את תקופתה הראשונה שם ואת המאמצים להבטחת שהייתה במקום. בהמשך אציג את ההקשר הפוליטי-ההתיישבותי של עליית הקבוצה לשיח'אבריק ואת המחלוקות על ייעוד הקרקע ועל זהות הגוף שיתיישב בהן התיישבות קבע. מחלוקות אלו במוסדות ההסתדרות הציונית ובמוסדות ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, לבשו צורה של סכסוכי קרקע אלימים בשטח. לבסוף אדון במשברים הפנימיים שפקדו את הקבוצה בשנתה השנייה, ואתאר את התפוררותה ואת סוף ימיה על גבעות שיח'אבריק.

המקורות המרכזיים שעמדו לרשותי הם זיכרונות שכתבו אחדים מן החברים על התקופה הנדונה; תיק גדוש מסמכים ומכתבים שרובם עוסקים בקבוצה הנמצא ב'ארכיון תנועת העבודה' ב'מכון לבון'; מסמכים מן ה'ארכיון הציוני המרכזי', בעיקר מן התיקים העוסקים בפעילותה של 'קרן קיימת לישראל', ועיתונות התקופה, בעיקר 'דבר', מן השנים הרלוונטיות.

התמונה הנפרשת במאמר אינה מלאה מן הסתם, אך בכל זאת יש בה כדי לספר את הסיפור על הקשריו המגוונים, ולתאר את התהליכים המרכזיים שחוללו את סיפורה של קבוצת 'חברה טראסק' על גבעות שיח'אבריק בשנים 1927-1928.

ב. חבורת 'חברה טראסק' – מתל-אביב לשיח'אבריק

1. עמק יזרעאל

עמק יזרעאל היה בשנות העשרים של המאה העשרים זירה של פעילות יישובית גועשת, שהסתמכה על רכישה נמרצת של אדמות, הן על ידי הון פרטי והן על ידי הון לאומי, באמצעות הקרנות הלאומיות. גל הרכישה הראשון היה בשנים 1920-1922, והקיף ארבעה גושי קרקע גדולים: מעלול (שעל אדמותיו נוסדה נהלל), נוריס (היישובים כפר-יחזקאל, עין-חרוד, תל-יוסף, גבע וחפציבה), ג'ינגר (גניגר) ורובע א-נצרה (מזרע). גל הרכישה השני היה בשנים 1924-1927, רובו במערב העמק ובמרכזו. על האדמות שנרכשו עלו להתיישבות בשנים הללו שריד, גבת, רמת-דוד, משמר-העמק, כפר-יהושע ושני יישובים שלא האריכו ימים: קבוצת מתיישבים מלודז' הקימה את יפה-יזרעאל, וקבוצת משקיעים מתחום הטקסטיל הקימה את יישוב האורגים מנור.¹

בשנים הללו התחולל מאבק בין שתי גישות שונות להתיישבות: ההון הלאומי ייצג תפיסה יישובית שיתופית (קייבון, קבוצה, מושב עובדים), וההון הפרטי ייצג תפיסה יישובית אינדיווידואלית. שתי הגישות הללו התגוששו ביניהן על ההגמוניה היישובית בעמק, עד שבמחצית השנייה של העשור הוכרעה הכף לצד ההתיישבות השיתופית באמצעות הון לאומי.²

1 מ' אורן-נורדהיים, 'רכישת אדמות על ידי יהודים בעמק יזרעאל מראשית המאה ה-20 עד קום המדינה', אופקים בגיאוגרפיה, 63 (תשס"ה), עמ' 37-41.

2 א' גרייצר, 'המאבק על ההגמוניה היישובית בין ההון הפרטי להון הלאומי בראשית תקופת ההתיישבות בעמק יזרעאל', אופקים בגיאוגרפיה, 63 (תשס"ה), עמ' 5-9.

בשנים 1923-1927 נרכשו בהדרגה אדמות שיח"אבריק ושטחים נרחבים בסביבה מידי של איאס סורסוק, בעל הקרקעות הגדול באזור. את הרכישה בפועל ביצע בעיקר יהושע חנקין, שפעל בשליחות ה'חברה להכשרת היישוב' של ההסתדרות הציונית, וכן עסקו בכך חברת 'משק' של יהודי פולין ו'קהיליית ציון' האמריקנית. חברות אלה מכרו חלקות אדמה ליהודים בחוץ לארץ, בעיקר בפולין, שהתעתדו לעלות לארץ-ישראל ולהתיישב בה. רוב החלקות באזור שיח"אבריק וח'רתיה (שער-העמקים כיום) נרכשו בידי חסידיו של האדמו"ר מיכלונקה, שהתארגנו לעלייה משותפת להתיישבות חקלאית חסידית.³ בראשית 1925 הודע המצב הכלכלי בפולין. הקונים לא יכלו לעמוד בהתחייבויותיהם לתשלום עבור הקרקע, והייתה סכנה ממשית שהאדמה תישמט מידי קוניה היהודים. חברת 'משק', שסיימה את פעילותה באותה התקופה, ה'חברה להכשרת היישוב' וגורמים נוספים פעלו להעברת האדמות לרשות 'קרן קיימת לישראל'. לאחר משא ומתן ממושך הועברה הבעלות לידי 'קרן קיימת לישראל', וזו השלימה את הרכישה ואף הרחיבה אותה לכל המרחב שמאדמות חרבג' במערב (כפר-חסידים כיום) ועד קוסקוס במזרח (אלונים כיום).⁴ להעברת אדמות האזור מדיהן של החברות הללו אל המכשיר הלאומי המרכזי לרכישת קרקעות בארץ-ישראל, 'קרן קיימת לישראל', קדמו מספר מהלכים פוליטיים שיש להם חשיבות לנושא דיוני, ואעסוק בהם להלן. בשנים 1925-1927, עוד בטרם הגיעה 'חברה טראסק' לאזור, נעשה ניסיון להקים קבוצת רועים על גבעות שיח"אבריק, אך הוא לא עלה יפה. הנפשות הפועלות היו חלק מוותיקי ארגון 'השומר', שהחזיקו בחלום להקמת כפר רועים עוד מימי העלייה השנייה, ובהם אריה אברמסון ואפרים אל-יש. ביוני 1926 הצטרף אליהם אלכסנדר זייד עם משפחתו, אף שלא עסק במרעה אלא בפלחה ובשמירה. הם נתקלו בקשיים רבים, והבולט שבהם היה חוסר תמיכה מצד המוסדות המיישבים, ובקיץ 1927, לאחר שפסו הסיכויים לקיים יישוב של קבע, עזבו החברים את המקום. בשיח"אבריק נשארו רק משה ז'לודין וגרשון פליישר ואשתו רחל, והם שקידמו את פניהם של אנשי 'חברה טראסק' עם בואם מתל-אביב.

אריה אברמסון

2. תל-אביב

'חברה טראסק' היו חבורת פועלים – מיעוטם בני העלייה השלישית ומשוחררי ה'גרוד העברי' ורובם בני העלייה הרביעית – שהתלקטו בתל-אביב בעצם ימי המשבר הכלכלי בשנת 1926. המשבר התפתח לאחר הגאות בשנים 1923-1925: העלייה הצטמצמה, חוסר העבודה החריף, ופועלים רבים התהלכו מובטלים ורעבים ברחובות תל-אביב. באווירה זו נאספה החבורה ושאלה 'מה ניתן לעשות כדי להרים מעט את המוראל בתל אביב'.⁵ בגרעין הקשה של החבורה היו: יעקב מחט, מנרל רזניק (השמש של

3 ' שורר וא' שפר (עורכים), גבעות אלונים-טבעון: נוף ואדם, קריית-טבעון תשנ"א, עמ' 88-91.

4 שם, עמ' 102, וכן: ח' גבתי, מאה שנות התיישבות, א, תל-אביב תשמ"א, עמ' 231-232.

5 'א' שחורי, חלום שהפך לכרך: תל-אביב, לידה וצמיחה: העיר שהולידה מדינה, תל-אביב תש"ן, עמ' 372.

גימנסיה 'הרצליה' והיחיד בחבורה שהייתה לו עבודה קבועה), שמחה אייזין (צבע במקצועו שעסק בכתיבת שירים, ביידיש דווקא), אריה רובינשטיין (מחבר השיר הידוע מאותה תקופה 'אריה, קום התנדב לגדוד העברי'), משה זמירי, יונה ראסין, ברוך קארפ, אברהם אלדמע ועוד מספר חברים.

משפחת זייד
בפתח מעונה,
1927

הייתה זו קבוצת צעירים, רווקים ברובם, מובטלים בחלקם הגדול ובעלי כישרונות מגוונים, שנהגו לשמח את עצמם ואת סביבתם בכוסית משקה, בשירה ובהופעות מאולתרות. הם ארגנו ערבי שירה ונשפי פורים, ערכו ערבי הרצאות ומשפטים ציבוריים, נלחמו בחרי אף למען השפה העברית, ונטלו חלק פעיל בחיי החברה והתרבות של תל-אביב הצעירה. שמם ניתן להם מפני שהתאפיינו בהווי של פריקת עול – 'טראסק' ביידיש משמעו: רעש, מהומה; ועל פי הסבר אחר 'טראסק' היה ראשי תיבות של המילים 'טרינק סאמע קוניאק', היינו: שתו רק קוניאק. משוררים, סופרים, עיתונאים ושחקני תאטרון בילו במחיצת בני החבורה, ולימים שיבצו עצמם רבים מהם בדיעבד כחברים מן המניין בחבורה של שנות העשרים, כיניהם אברהם שלונסקי, שאף כתב ל'חברה טראסק' המנון, אביגדור המאירי, אלכסנדר פן ואחרים.⁶ סיפורים ואגדות רבות נקשרו ב'חברה טראסק', בתעלוליהם ובמעשיהם, אך אין הם מעניינו של מאמר זה, ולא ארחיב בהם כאן.⁷

כיצד נוצר הקשר בין אחרוני קבוצת הרועים שנאבקו לשרוד בתנאים שהלכו והחמירו בשיח'אבריק, לבין 'חברה טראסק' קלי הדעת בתל-אביב הרחוקה? כדי לענות על כך יש לתאר את ההקשר

6 ח' הלפרין, שלכת כוכבים: אלכסנדר פן חייו ויצירתו עד 1940, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 204, הערה 7.
7 להלן חלק מן המקורות המרכזיים לסיפורה של חבורת 'חברה טראסק' בתל-אביב: שחורי (לעיל, הערה 5), עמ' 371-373; מ' נאור, מסיפורי ארץ אהבתי, תל-אביב 1980, עמ' 120-122; ט' כרמל, 'כשהחברה טראסק יצאו לרחוב', ידיעות אחרונות: 7 ימים, 20 במרס 1981.

חברה טראסק זוקרים 'אצבע משולשת' (סימן ההיכר שלהם), שלהי 1924, ביניהם: שמעון קורבמן (1), יונה ראסין (2), משה זמירי (3), מנדל רזניק (4), יעקב מחט (5) ושמוחה אייזן (6)

התרבותי-החברתי שבו פעלו אנשי החבורה, ולבחון בעיון את מניעיהם הרוחניים-התרבותיים, כפי שהם משתקפים בזיכרונותיהם ובכתביהם. כל החברים ב'חברה טראסק' היו פועלים בהווייתם ובהכרתם וחברים בהסתדרות העובדים. המושגים שוויון, עזרה הדדית, 'אדם חדש', חלוציות ודומיהם היו יסוד מוסד בחייהם, והם הגשימו אותם הלכה למעשה במציאות הקשה של שנות המשבר הכלכלי בתל-אביב. למשל הם נחלצו לעזרתו של רובננקו, בעל הקיוסק המפורסם ליד גימנסיה 'הרצליה', ארגנו מופעים בחינם למחוסרי עבודה, וחילקו ביניהם בשוויון מלא את ימי העבודה הבודדים שמי מהם הצליח להשיג.⁸ ההוויה ה'יחפנית' (בלשונו של שלונסקי) של פרולטרים חסרי רכוש הלוחמים בעוז בכורגנים העשירים ובבעלי ההון המנצלים תורגמה בידי 'חברה טראסק' לשורה של מעשי קונדס שנעשו לפרנסי תל-אביב ולמסע צלב כנגד ברוך אגדתי, סמל התרבות המתנשאת של שנות העשרים בתל-אביב.⁹ צורת החיים השיתופית, ההתחלקות ברכוש והפעילות למען נדכאי החברה

8 נאור (שם), עמ' 122; שחורי (שם), עמ' 372; ט' כרמל (שם).

9 שחורי (שם), עמ' 373.

צמחו ב־זמנית, הן מתוך ההכרח של שנות המשבר והן מהשקפת עולמם החלוצית־הסוציאליסטית.

בחברה הפועלית של שנות העשרים החלו להתעצב הדימויים התרבותיים המרכזיים

של התקופה, והעיקרי שבהם: דמות החלוץ, עובד האדמה הקשור באופן טבעי לארצו ולנופיה, כתמצית של כל הטוב והנעלה שבמהפכה הציונית־הסוציאליסטית.¹⁰

ביטויים ראשונים לכך היו כבר בספרות ובשירה, בפיסול ובציור וכמובן

בפובליציסטיקה, בכתבי־העת ובעיתונות.¹¹ בין שלל הסמלים שנקשרו

לדימוי זה, כמו מחרשה, ריקוד במעגל ואלומות קש, בלט רועה הצאן.

היה בסמל רועה הצאן שילוב מרתק של רומנטיקה נוסח 'בצלאל',

שהתרפקה על נופי הארץ התנ"כיים ועל דמותם של הברווים והערבים

כהמחשה אקטואלית של 'היהודי האוטנטי, היהודי הקדמון',¹² ושל

הערכים המרכזיים של האתוס החלוצי של התקופה: עבודת כפיים

וקשר בלתי אמצעי אל הנוף ואל האדמה.

זמירי, החבר המרכזי ב'חברה טראסקי' שהוביל את המהלך של

נטישת העיר ויציאה לשיח'אביב, סיפר בזיכרונותיו על מה

שקדם להכרעה זו. באחד הימים נלווה לחברו השומר ראסין

כשהלה ירד לנגב לרכוש סוסה. למראה עררי הברווים נתעורר

אצלם 'חזיון מעורר':

רועה צאן;
איור של
דוד אלף

ראינו לפנינו את עררי היהודים בעתיד והנה גם הם נודדים צפונה לעת בצורת, בתורם אחרי השלפים

הדשנים של ארצנו להשביע צאנם [...] הן המדבר היה הכוח המושך – מלת הקסם. אם כי לא ידענו מה

ואיך, אך ערגנו למרחבים השוממים המחכים ליד גואלת, לחלוצים שיסתגלו למקצועות המדבר, ויחוללו

בו תמורות בהתלהבות רבה. בדמיוננו ראינו לפנינו גם את עררי הסוסים והגמלים שיהיו לנו, אך היסוד

העיקרי – הצאן.¹³

זמירי היה איש רחב אופקים, בעל רגישות תרבותית רבה, מעורב מאוד בענייני חברה ואהוב על

חבריו. ידירו איש הספרות הוותיק גבריאל טלפיר כתב עליו: 'ואף על פי שבאיזה כוח עצמי טמיר

הגיע להבנה עמוקה בבעיות היסוד של האמנות והספרות המודרנית, הרי בכל מעמקי נפשו הייתה

בו איזו נהייה אמיתית וכנה לעממיות, לאותם גינוני חיים ראשוניים, הצומחים מתוך שני היסודות:

העם והטבע. בהם ראה יסוד לכל צמיחה תרבותית־חברתית אמיתית'.¹⁴ רגישותו התרבותית, הזדהותו

הרוחנית והחברתית עם תפיסת העולם שיש לבנות את הארץ ואת העם מחדש על יסודות בריאים,

ונטייתו הרומנטית – כל אלה חברו יחדיו בנפשו והזינו את הרעיון של יציאה לחיי רועים בטבע.

10 ראו למשל: ב' דונר, לחיות עם החלום (קטלוג), תל־אביב 1989, עמ' 19-20.

11 ראו למשל: ג' שקד, הספרות העברית 1880-1980, ב, תל־אביב תשמ"ג, עמ' 240, 387, הערות 9-11; דונר (שם), עמ' 20-21.

12 ג' שקד, אין מקום אחר, תל־אביב תשמ"ג, עמ' 73; מובא אצל: דונר (שם), עמ' 19, בלויית הדגמות חזותיות.

13 מ' שלם וד' זמיר, הרועה העברי, חיפה תשי"ז, עמ' 54.

14 ג' טלפיר 'השיחה שנפסקה', בתוך: משה זמירי: למלאת שנה למותו, גבעת־השלושה תשט"ו, עמ' 53.

עם שובו מן המדבר פנה זמירי אל חבריו ב'חברה טראסק' והחל טווה עמם את תכניותיו: 'אכן, המשיכה למדבר היוותה את החלק הרומנטי ביותר שבתכניותינו. היה בה קסם של קיצוניות, של מפנה גדול בחיים, ולכך נטו רבים מידידי ששוחחתי עמם. אולם, משהובא הדבר לדיון – נצחו אנשי המעשה ונאחזו בהצעה של שיח' אבריק, לשמור על גחלת קבוצת הרועים משרונה שלא תכבה'.¹⁵ את ההצעה הקונקרטית להצטרף לקבוצת הרועים בשיח' אבריק הביא לזמירי ככל הנראה זייד. למרות ריחוקו מתל-אביב היו לזייד קשרים רבים במוסדות ההסתדרות, בבוהמה הצעירה ובריכוזי הפועלים בעיר, והוא כנראה היה מיודד עם זמירי ועם ראסין וידע על נטיותיהם הרומנטיות של חברי 'חברה טראסק'.¹⁶ לפי דבריו של פליישר, שנשאר כאמור כמעט לברו בשיח' אבריק לאחר שכל חבריו עזבו, אמר לו זייד: 'בתל אביב יש חברה בשם "חברה טראסק". בחורים טובים הם, פייטנים, והמרעה הוא עניין בשבילים. עשרה – שנים עשר מהם יהיו מוכנים לבוא, עד כמה שידוע לי, לשיח' אבריק'.¹⁷ זייד קיבל עליו להיות המקשר בין פליישר לחבורה והביא את ההצעה לתל-אביב.

אלכסנדר זייד

מחט, מבכירי החבורה, כתב על הצעה זו באופן לקוני בזיכרונותיו: 'באחד הערבים, כשהתאספנו בבית אייזון, על זנב דג מלוח ומעט משקה, נולד הרעיון על הקמת תנועת רועים בארץ. המטרה הייתה פיתוח ענף המרעה, ועם זה שמירה על אדמת יהודים שעדיין לא היו מיושבים [...] נודע לנו שבשיח' אבריק נשאר בודד, עם עדר צאן, החבר גרשון פליישר, יחידי מגרעין של קבוצת רועים שהתפזרה'.¹⁸ יצחק נודלמן, אף הוא מחברי 'חברה טראסק' שהיו בפגישה, תיאר את דבריו של זמירי באותו המעמד, שהתעלו לגובה מיתולוגי: 'ואז, מכל קצות הארץ הם באים כולם: עדרים ואחריהם הולכים הרועים [...] ואנו יושבים וידינו רוטטות מרוב זיקנה. והנה, אנו מזמינים את הבן הבכור לסעוד איתנו [...] ואנו יושבים ונהנים וטובלים את הלחם במלח [...] אתה רואה איך הכבשה הולכת ומשמינה ואתה מרקיד אותה לקול החליל. ואתה – לפני אדם ואלוהים [...] ואז נוצר כך משהו, שכדאי לך לחיות ולהוליד בנים [...]'.¹⁹ למרות המליציות שכדברים, ואף שאולי לא נאמרו במלוא הרצינות, הם ככל זאת נוגעים בנימה עמוקה ביותר: בכמיהה של החלוץ להתחבר באופן אורגני אל האדמה, אל המקום. התיאור התנ"כי כל כך שמושלך אל עתיד אידילי צפוי מלמד על כיסופים לשורשים, לאותנטיות הצומחת מן האדמה, מן הטבע.

ראסין, חברו של זמירי, נסע ערב הפגישה לשיח' אבריק להתרשם מן המקום, וחזר נפעם: 'פשוט, היופי ששם הדהימני, ושוב איני שייך לנוף שכאן'. בדבריו הדגיש ראסין את היציאה מן העיר החונקת אל הטבע כיסוד הכרחי ליצירת חיים חדשים ועם חדש: 'עלינו רק להינתק מן העיר, מכוח הטשטוש שבה, מן הקסם והאכזבה שבה, מן הדבש ומן העוקץ שבה, שכן עוקצה מרובה מדבשה. די לנו אם

15 שלם וזמיר (לעיל, הערה 13).

16 עדויות מאוחרות יותר לידידות בין זייד לזמירי יש בהתכתבות ביניהם. ראו: תיק אלכסנדר זייד, אה"ע, IV-104-54-15.

17 א' חצרוני, רועה ולוחם: סיפורו של גרשון פליישר ראשון הנוקדים, איש ה'שומר', ירושלים ותל-אביב תשל"ה, עמ' 147-148.

18 י' מחט, אבו עדרי נזכר ומספר, תל-אביב [חש"ד], עמ' 31.

19 י' נודלמן, ללא כותרת, בתוך: משה זמירי (לעיל, הערה 14), עמ' 49-50.

נראה פנים את הטבע, אם נתוודע אליו בתום לב, בעבודה גואלת ובשותפות נאמנה'. הוא הפליג בתיאור הנוף בגבעות שיח' אבריק, והוסיף: 'ומה הדאגה תהיה שם? רק נהוג הצאן וחסל. ולנהוג יש בתבונה, בחוכמה ובחוש. אזי יעלה צליל הזמר והחליל, וקולנו ישמע מאד וירועע ויתופף, אזי ילך לא רק הצאן בעקבות הקול, אלא רבים רבים מן הנוער'.²⁰ המיתוס הקדום של פרישה מן העיר החטאה אל המדבר המטהר הועתק כאן אל נוף הקדומים של שיח' אבריק ואל רעיית הצאן. רק צעד כזה יכול להביא לחידוש אמתי, לתחושת סיפוק והנאה שלמה, בקרב האנשים שהגשימו את היציאה מן העיר אל הטבע. נוסף על המיתוס הקדום מהדהד בדברים הלך מחשבה מרכזי בהוויה החלוצית מתקופת העלייה השנייה ואילך, הלך מחשבה שאהרן דוד גורדון נתן לו ביטוי נרחב בהגותו.²¹

מעבר למניעים הרוחניים-הרומנטיים דלעיל פעלו מן הסתם מניעים נוספים, אף שלא מצאתי להם עדויות כתובות. בראש ובראשונה יש לציין את חוסר התוחלת שבהמשך החיים בעיר בימי המשבר הכלכלי, שכן בגלל חוסר העבודה לא יכלו רבים לשלם עבור מקום מגורים ולעתים אף סבלו מרעב ממש. על כך יש להוסיף את הכמיהה להתיישבות חקלאית, שהייתה משותפת לפועלים רבים באותה תקופה, ושהתמקדה בעמק יזרעאל, יעד נכסף שבאותה עת החלו ליישבו לאחר עיכובים רבים. אף הרצון למימוש חיי שותפות הניע מן הסתם את חברי 'חברה טראסק' לעזוב את העיר ולצאת לשיח' אבריק. מכל מקום כך תמצת ביובש מחט את המהלך בזיכרונותיו: 'אחרי משא ומתן והבנה הדדית, הצטרפנו אליו [אל פליישר], ויסדנו את קבוצת הרועים באדמות שיח' אבריק'.²²

3. שיח' אבריק – חודשים ראשונים

חברי 'חברה טראסק' עלו לגבעות שיח' אבריק בראשית הקיץ בשנת 1927. במקום היו רק ז'לודין ובני הזוג פליישר. בסיפור חייו של פליישר, שכתב מפיו אריה חצרוני, מתוארת הסתייגותו מן החבורה. הוא לא התרשם מרצינותם והסכים לקבלם מתוך חוסר בררה. לדבריו לאחר שעברו תקופה קצרה במסירות חלה התרופפות, ורשלנות והזנחה החלו לשלוט בכול. חבר שהתחייב לתקן את התנור המקולקל עזב את העבודה באמצע, עלה למכונית משא שעברה במקום ועזב את הקבוצה. חבר אחר הגה רעיון חדש לתיקון התנור, שקע באיסוף חומרים להמצאתו ולבסוף נטש אף הוא את העבודה. אחרים עזבו את הצאן בלי השגחה, ובמקום לגדל את התרנגולות העדיפו להעלותן על שולחנם.²³

תיאור זה לוקה בהפרזה רבה והוא צבוע ככל הנראה בצבעיו של הסכסוך שפרץ בין פליישר לבין 'חברה טראסק' כשמונה חודשים מאוחר יותר. בשלב הראשון השתלבו החברים בעבודה במסירות ובהתלהבות על פי דרכם. 'התחלנו את חיינו בשיח' אבריק בצורה טראסקאית', כתב בזיכרונותיו מחט. 'זאת לא הייתה קבוצה במובן המקובל. בלי מזכירות ותיקים ובלי קבלת חברים רשמית'.²⁴ הם

20 שלם זמיר (לעיל, הערה 13), עמ' 55-56.

21 ראו למשל: א' שביד, היחיד: עולמו של א"ד גורדון, תל-אביב תש"ל, עמ' 175-178.

22 מחט (לעיל, הערה 18), עמ' 31.

23 חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 148-149.

24 מחט (לעיל, הערה 18), עמ' 32.

למדו את עבודת הרעייה, יצאו אל אדמות השלף של נהלל וקבוצת השרון, ניהלו את משק הבית הדל ושמרו בלילות.

ב־13 באוקטובר 1927 נשלח לראשונה אל המרכז החקלאי של הסתדרות העובדים מכתב בחתימתו של זמירי 'בשם קבוצת הרועים'. המכתב היה המשך רציף לשרשרת פניות של הקבוצה הקודמת אל המרכז החקלאי בבקשה לתמיכה ולתקציב. זמירי כקודמיו הדגיש את חשיבות קיומו של משק רועים יהודי, והוסיף נופך בין־לאומי להוכחת דבריו בהסתמכו על 'הממשלה הסובייטית השולחת זה שלוש שנים משלחות מיוחדות לגרמניה ולארצות אחרות לשם השתלמות במקצוע הנ"ל שיש לו קשר ישיר עם חקלאות'. כדי להוכיח את רצינות כוונות הקבוצה החדשה הוא צירף רשימה של שלושה־עשר החברים ששהו במקום, וציין את מספר שנותיו של כל אחד בארץ, מקצועו וניסיונו הקודם בחקלאות ובמרעה. הזוג פליישר וז'לודין היו היחידים ברשימה שלא היו חברי החבורה. בדף נוסף רשם את שמותיהם של שישה חברים שעתידיים היו להצטרף מידית, וכן הזכיר קבוצת חלוצים שהכשירה עצמה בגרמניה לעבודת הצאן, ושרצתה להצטרף לקבוצה.²⁵ נראה כי חרף נטיותיו הרומנטיות ואופיו הבוהמיני נרתם זמירי מיד עם בואו לשיח־אבריק למשימה האפורה והמתנשית של דאגה לקיום הקבוצה במקום, והיה לדברה הראשי במשאה ומתנה עם המוסדות.

בראשית אוקטובר נשלחה מטעם המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים בשיח־אבריק ועדה בת שני חברים: ישראל בצר, חבר נהלל, ושלמה לבקוביץ' (לביא), איש עין־חרוד. תפקידה של הוועדה היה לקבוע את סיכויי ההתיישבות של הקבוצה במקום ולכדוק את אפשרויות ההתפתחות של משק רועים בשיח־אבריק. לאחר עיון ובדיקה המציאה הוועדה תזכיר מפורט ב־16 באוקטובר 1927, ועיקרי המלצותיו היו: הכרה 'בחשיבותו של משק רועים מעין זה'; קביעה כי 'סביבת שיח־אבריק מתאימה ביותר מצד אפשרויותיה הטבעיות למרעה ולגידול אינטנסיבי של צאן, בקר ובהמות עבודה'; הערכה כי 'הכרחי להעמיד את הנקודה על מספר מינימאלי של 25 משפחות מתיישבות'; דרישה לתמיכה של מוסדות הסתדרות, תמיכה המתחייבת מהמלצות הוועדה. בהמשכו של התזכיר הובאה תכנית משק מפורטת, הוצגה הצעת תקציב לשנת תרפ"ח ולשנת תרפ"ט שכללה השקעה 'באינוונטר החי והרומם', והוצע הסדר להחזרת חובות ולפרישת כל ההוצאות המתוכננות בסך כ־10,000 לא"י לשלוש שנים.²⁶

המרכז החקלאי העביר את התזכיר למחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית, והמחלקה אישרה במכתב מ־6 בנובמבר את קבלת התזכיר, אך טענה ש'מכיוון שהעניין אינו אקטואלי כיום, הננו מוצאים לנכון לדחות את הברור לזמן שמצבנו הכספי ירשה לנו לרדן על התיישבות חדשה בכלל ועל התיישבות הרועים בפרט'.²⁷ בכך הורידה המחלקה להתיישבות מעל הפרק באופן חד־משמעי את האפשרות לסייע מתקציבה להתיישבות המתוכננת של קבוצת הרועים בשיח־אבריק. ייתכן כי צעד

25 זמירי אל המרכז החקלאי, 13 באוקטובר 1927, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.

26 תזכיר חברי הוועדה שנשלחה לשיח־אבריק מטעם המרכז החקלאי, 16.10.27, שם.

27 מאת המחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית אל המרכז החקלאי, 6 בנובמבר 1927, שם.

זה היה קשור ללחצים הכבדים שהופעלו על המחלקה באותה העת ממש בשאלת ההתיישבות באזור, ואעסוק בהם להלן.

ב־15 בנובמבר פרסם יצחק יציב, חבר מערכת 'דבר', מאמר בעיתון שכותרתו 'אל הרועים'. ברשימה ארוכה זו תיאר יציב את חוויותיו ממפגש בלתי אמצעי עם הרועים בשיח'אבריך, ואין טובים מדבריו כדי להמחיש כי הציפייה התרבותית להתחדשות ולשינוי מן היסוד שהעמיסו חברי הקבוצה על עצמם, הלמה להפליא את הציפיות והחלומות של סביבתם הסוציו-תרבותית הקרובה. 'צריך לשהות אך שעות מספר בחברתם כדי להוכיח כי כאן שבים לנעורים יסודות בראשית', כתב יציב. 'במגע עם הבהמה הדקה – הטלה, הכבשה, העז – שבו זעזועי נפש אל עולם החי, זעזועים אשר השיבה אל המקורות מורגשת בהם'.²⁸ לחברי קבוצת המתיישבים – כמו לקבוצה

הקודמת בשיח'אבריך – היה קשר טוב עם אנשי 'דבר' בחיפה, וסביר להניח כי יציב הוזמן על ידי החבורה ופרסם את רשימתו האוהדת כחלק ממאמצייה של הקבוצה להשיג לגיטימציה ציבורית ולקבל תקצוב מן המוסדות.

למחרת פרסום הרשימה התכנסה בתל-אביב המועצה החקלאית של ההסתדרות לרון בתזכיר של בצר ולביא, שהמליצו על תקצוב כפר הרועים בשיח'אבריך. בסיום הדיון הוחלט כי 'המועצה פונה לועה"פ [לוועד הפועל] של ההסתדרות להפריש מהמגבית של השנה סך 300 לא"י כדי לקיים את הקבוצה הזו בין משקיניו. אם הפרשה זו לא תצא לפועל, מטילה המועצה על כל המשקים

שלמה ורחל לביא

להפריש מאמצעיהם סכומים ידועים, לפי הערכה, לשם קיום קבוצת הרועים עד לסך 300 לא"י, ומוסרת למרכז החקלאי להוציא זאת לפועל'.²⁹ ב־27 בנובמבר הוציאו הוועד הפועל של ההסתדרות והמרכז החקלאי חוזר משותף שבו הביאו לידיעת החברים את ההחלטה, וצורפה אליו רשימת המשקים וגובה הסכום שעל כל אחד מהם להפריש לטובת קיום קבוצת הרועים. שלושים ושלושה יישובים מופיעים ברשימה, והם חויבו לפי 300 מיל עבור כל יחידה משקית. כך נדרשה קבוצת כינרת, שהוערכה ב־25 יחידות משק, להמציא 8.75 לא"י; המושב נהלל, שמנה 75 יחידות משק, חויבה ב־26.25 לא"י; והמושבה כרכור, שהיו בה רק 9 יחידות משק, חויבה לשלם 3.15 לא"י בלבד.³⁰ למחרת, ב־28 בנובמבר, הוציאה מזכירות המרכז החקלאי חוזר נוסף ובו הפצירה במשקים: 'עזרה זו עזרת גומלין ממש הינה, וחובה על המשקים להשתתף בעין יפה במתן עזרה ברגע של סכנת כשלון מוחלט'.³¹

28 דבר, כ' בחשוון תרפ"ח (15 בנובמבר 1927).

29 הפועל הצעיר, ט"ו בכסלו תרפ"ח (9 בדצמבר 1927), עמ' 14.

30 א' גולומב בשם הוועד הפועל של הסתדרות העובדים הכללית בארץ ישראל אל כל המשקים החקלאיים הכפופים להסתדרות, 27 בנובמבר 1927, אה"ע, קבוצת הרועים 2-235-IV.

31 מאת מזכירות המרכז החקלאי אל המשקים, 28 בנובמבר 1927, שם.

גיוס הכסף מן המשקים מעיד כי האפשרות הראשונה שהציגה המועצה בהחלטתה, היינו הפרשת הסכום מהתקציב הכולל של ההסדרות, לא מומשה. עד כמה הצליחה המגבית מן המשקים קשה לקבוע. בתכתובת שנשמרה ב'ארכיון תנועת העבודה' נמצאה רק התייחסות אחת של משק יגור, שחויב בסכום של 8.75 לא"י, ושכתב למרכז החקלאי 'שבמצבנו השנה לא נוכל להוציא בכסף את הסכום הזה. אנו יחד עם זה לא רוצים להסתלק מחובתנו זו היות וזהו חובת הכלל, אלא אנו מציעים להשיב את הסכום בעבודה הן בבהמות, במכונות או בפועלים לכנין או בעבודה אחרת'.³² המכתב הועבר על ידי המרכז החקלאי לקבוצת הרועים בשיח'אבריק, בצירוף המלצה לנצל את הצעתם של חברי משק יגור.³³ במכתב שהריץ בשם הקבוצה אל המרכז החקלאי ב-4 בינואר 1928 קבל זמירי על 'איחור תשלום שטר חוב שלנו ע"י ועד כפר נהלל [...] הגורם לנו אי נעימות ומבחינה ידועה גם נזק'.³⁴ ואולי הייתה ערכות כספית זו אופן מימון נוסף שהפעיל ועד נהלל כדי לתמוך בקבוצת הרועים בשיח'אבריק על פי דרישת המרכז החקלאי.

ככל הנראה לא הצליח המרכז החקלאי להוציא לפועל את החלטתה של המועצה החקלאית לתקצב את קבוצת הרועים, ולו בסכום של 300 לא"י (כאמור בצר ולביא הציעו מימון של 10,000 לא"י שיינתן בשלוש שנים). מחט, שהיה מעין גזבר של הקבוצה, התרוצץ בין המוסדות, ובזיכרונותיו סיפר ש'באחת הפגישות התבררתי שאושר לנו תקציב של 200 לא"י, אבל הכסף עדיין איננו ברשותם. בקשתי מחבר הרצפולד לפחות את הוצאות הדרך לי ולחבר שהיה איתי, כ-60 גרוש. אז טפח לי החבר לוי שקולניק על שכמי ואמר: אתה צודק. תלווה את הכסף ואנחנו נחזיר לך'.³⁵ ממרחק הזמן נראה הדבר כאנקדוטה משעשעת, אך בפועל הייתה זו מציאות דלפונית ועלובה.

החורף בראשית 1928 היה קשה ביותר לחברי הקבוצה. תנאי המחיה, המגורים והמזון היו דלים ביותר, 'היו גם מיקרים שלא היה לנו משהו לארוחה. גם מחסן הבגדים שהיה דל ביותר התרוקן והתדלדל אט אט. קרה שחברים יצאו למרעה יחפים ביום חורף גשום ולבושים סמוקינגים שנשארו להם לפליטה מהעיר'.³⁶ את עבודת המרעה וגידול הצאן למדו בקשיים. פליישר הוותיק נעדר הרבה. בתור בא כוח הקבוצה היה טרוד בהסדרת ענייניה במוסדות. להדרכה מקצועית הזעיק את דוד זמיר, איש 'גדוד העבודה' שהיה רועה מומחה במשקו, תל-יוסף. זמיר בא לשיח'אבריק לתקופה קצרה, ומיד עזב וחזר לקיבוצו. למרות כל זאת צלחה העבודה, ובתערוכה חקלאית ממשלתית בחיפה זכו חברי הקבוצה בפרס ראשון עבור איל מובחר בצמרו, והפרס ניתן להם מידי הנציב העליון, הלורד פלומר. האריסים בסביבה, שזה לא כבר פונו מאדמותיהם, בחנו את יכולת התגובה של החברים, ועלו עם עדריהם על אדמות המרעה של הקבוצה. שומרי הקבוצה וראסין בראשם הועמדו למספר מבחנים הן בקטטות עם הבדווים והן בביקורי השוטרים הערבים ממשטרת ג'דה, עד שהוסדרו יחסי השכנות התקינים.

32 מצוטט מתוך מכתב המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, 29 בדצמבר 1927, שם.

33 מאת המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, שם.

34 זמירי אל המרכז החקלאי, 4 בינואר 1928, שם.

35 מחט (לעיל, הערה 18), עמ' 33.

36 שם.

תנועת החברים בציר תל-אביב-שיח'אבריך הייתה רבה. גרעין קבוע של חברים נשאר בשיח'אבריך, ובמרכזו זמירי, מחט, דב קוזצ'וק, ראסין ועוד אחרים. חברים רבים שהו במקום ימים אחדים או כמה שבועות וחזרו העירה. רבו הביקורים של חברי 'חברה טראסק' מן העיר בשיח'אבריך. עבורם הייתה זו מעין עמדה קדמית בחזית ההגשמה, והם נסעו אליה לתקופה קצרה, להתבשם בריח השדה – ולחזור. 'מנדל רזניק, אייזין, קרפ ועוד אחרים היו מביאים מצרכים שונים, סיגריות ומעט כסף, ועוזרים בעבודה', כתב מחט, והוסיף בנימה מחויכת: 'לפעמים גם הצליחו להשתתף בקטטה עם הבדואים וחזרו העירה'. באחת הקטטות הללו ירה אחד האורחים בפזיזות, ורועה ערבי נפצע קשה. המשטרה ערכה מסדר זיהוי, והפצוע זיהה את זמירי ואת קוזצ'וק. הם נעצרו, נשלחו לבית הכלא בעכו, ושוחררו בערבות. הקבוצה העמידה לרשותם את עורך הדין החיפאי יוסף קייזרמן, והלה הצליח לשחררם מעול המשפט רק כחצי שנה אחרי האירוע, לאחר שהפצוע הסתבך בעדות שקר, ולא ניתן היה לסמוך על עדותו.³⁷

מימין: יונה ראסין
למעלה: דב קוזצ'וק
(משמאל)

ומה אירע לחלומות על ההתחדשות התרבותית ועל המגע הבלתי אמצעי המיוחל עם האדמה והטבע? נראה כי בניגוד לצפוי לא שברה המציאות את רוחם הטובה של חברי 'חברה טראסק'. אהבת השירה בצוותא, שאפיינה אותם בימי היחפנות העליזים בתל-אביב, לא נעלמה, ו'קול זמרת החברים עלה מן הבוקר ועד הערב, בשעת המלאכה ובשעת המנוחה, בשדה ובאוהל'.³⁸ אנשי החבורה אף חיברו פזמונים שתיארו את הלך רוחם, את אוירת המקום ואת מלאכת יומם. שירים אלה התפרסמו בכל הארץ והושרו בפי כול. הכותב המרכזי בחבורה היה ככל הנראה זמירי, והוא אף השאיר בעיזבונו רשימה מפורטת שכותרתה 'כיצד נוצרו השירים בשיח'אבריך?', ובה סיפר על השירים הצומחים מתוך העשב, הסלע, חליל הרועים וגעיית הכבשים.³⁹ אמנם אין ודאות גמורה בזיהוי כותב השירים, כיוון שזמירי לא חתם את שמו, אם מתוך צניעות, ואם מתוך רצון להפוך את הפזמונים לשירי עם 'אמתיים' ו'טבעיים', שנוצרו כביכול מאליהם, ללא מחבר וללא כותב. תפיסה זו הולמת מאוד את

37 שם, עמ' 34. וכן: דבר, כ"ז בתמוז תרפ"ח (15 ביולי 1928); שם, כ"ט בתמוז תרפ"ח (17 ביולי 1928).

38 הלפרין (לעיל, הערה 6), עמ' 193.

39 שם, עמ' 194-195.

השקפותיו של זמירי בדבר הצמיחה התרבותית האורגנית, מן היסודות הראשוניים של הקיום ומן המפגש הפשוט בין האדם לטבע. את שיר הרועים המפורסם פרי עטו, 'למדבר שאָנו', כתב זמירי עוד לפני העלייה לשיח'אבריק, בהשפעת ביקורו במדבר ומראה הצאן שראה שם, ושעורר בו את חזון הרועה העברי. 'בפעם הראשונה שרו אותו בחורי חברה טראסק עם צאתם לשיח'אבריק', כתב זמירי, והוסיף: 'היה בו משום פיוס ופיצוי לקיצוניים שבחבורה. במלה "שאנו" נרמז להם על מאוויים כמוסים ורחוקים [...]'.⁴⁰

נופך תרבותי מיוחד הוסיפו לקבוצת 'חברה טראסק' בשיח'אבריק ביקוריו הרבים של המשורר פן. פן היה מיודד עם החברים עוד מימי תל-אביב וקשר קשרים במיוחד עם זמירי, והשניים היו ידידים קרובים.⁴¹ פן נמשך אל הצד הרומנטי-החלוצי של רעיית הצאן בגבעות השוממות של שיח'אבריק. חלק מהשירים שהושרו באופן ספונטני בקבוצה זכו לימים לעיבוד אמנותי מהוקצע של פן, והוא פרסם אותם בשמו. המפורסמים שבהם הם השירים 'שתו העדרים' ו'למעין'.⁴² יש להניח כי הביקורים התכופים של החברים מן העיר עזרו לחבורה לשמור על מצב רוח חיובי ועל מתח תרבותי – ואף יצירתי – שהניב פרות שנכנסו לתרבות העברית המתהווה בתור שירי רועים.

ג. התיישבות קבע בשיח'אבריק – מחלוקות פוליטיות וסכסוכי קרקע

קורותיה של קבוצת 'חברה טראסק' בשיח'אבריק השתלבו – נכון יותר: התנגשו – החל מנובמבר 1927 בקורותיה של קבוצת מתיישבים נוספת באזור, היא 'ארגון א למושב עובדים של הפועל המזרחי'.

כדי להבין את הרקע לסכסוך ואת עצמת הרגשות שהיו כרוכים בו, יש לסקור בקצרה את ניסיונותיה של תנועת העבודה הדתית להקים את יישובה הראשון בארץ-ישראל.⁴³ החל מאביב 1925 פעל 'הפועל המזרחי' – תנועת הפועלים הדתיים, שהוקמה בארץ בפסח 1922 – להשגת אדמה להתיישבות חבריו. כל פנייתו ל'קרן קיימת לישראל' נדחו במשך קרוב לשנתיים, ורק במרס 1927 אישרה הנהלת 'קרן קיימת' בראשות מנחם אוסישקין רכישת אדמות עבור חברי 'הפועל המזרחי'. ה'חברה להכשרת היישוב' הציעה לרכוש עבורם את שטחי שיח'אבריק וחרת'יה, וכישיבת הדירקטוריון של 'קרן קיימת' ב-4 באפריל אושרה הרכישה. אולם הקולונל פרדריק קיש, ראש המחלקה המדינית בהנהלה הציונית, הטיל וטו על ההחלטה בנימוק שמצבה הכלכלי של 'קרן קיימת' קשה ביותר ואין ביכולתה לרכוש אדמות. התסכול של חברי 'הפועל המזרחי' ושל תנועת האם 'המזרחי' העולמית גָּאה, והם חשו כי הנהלה הציונית מתנכלת לרכישה כיוון שהיא מיועדת לזרם הדתי ולא משיקולים ענייניים.

40 שלם זמיר (לעיל, הערה 13).

41 הלפרין (לעיל, הערה 6), עמ' 195. ועדות נוספת, מאוחרת בשנים ספורות לתקופת שיח'אבריק, לקשר ביניהם ראו: 'סערוני, 'פן ופניו: דיוקן וסביבתו', סימן קריאה, 2 (תשל"ג), עמ' 301-302.

42 ח' הלפרין, צבע החיים: חייו ויצירתו של אלכסנדר פן, בני-ברק 2007, עמ' 72.

43 הסקירה להלן מבוססת על: ח"י פלס, 'המאבק של הפועל המזרחי על הזכות להתיישבות', 'רפאל וש"ז שרגאי (עורכים), ספר הציונות הדתית, ב, ירושלים תשל"ז, עמ' 86-100.

לאחר שהופעל עליו לחץ ציבורי כבד אישר הדירקטוריון של 'קרן קיימת' שנית את הרכישה בישיבתו ב־26 באפריל, אך בהכירו את התנגדותה הצפויה של המחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית התנה את אישורו בכך שתסכים לייעוד השטחים לטובת 'הפועל המזרחי'.

בראש המחלקה להתיישבות עמד שלמה קפלנסקי, נציג מפלגת 'אחדות העבודה'. משנודע לו בישיבת ההנהלה הציונית ב־24 באפריל על החלטתה של 'קרן קיימת', הביע התנגדות נחרצת בטענה שאין הדבר תואם עם תכנית ההתיישבות של מחלקתו. ככל הנראה הבטיח קפלנסקי את משבצת הקרקע הזאת לחברי 'ארגון ויתקין', אנשי הסתדרות העובדים, ועל כן נקט השהיות רבות במימוש החלטת 'קרן קיימת', ותבע לחכות להחלטת הקונגרס החמישה־עשר, שעתיד היה להתכנס בקיץ 1927 בבזל. המהלכים בין 'הפועל המזרחי', 'קרן קיימת' והמחלקה להתיישבות נמשכו לאורך כל התקופה הנדונה, ללא הכרעה ברורה וחד־משמעית.

בשנת 1926 התארגנה קבוצה מחברי 'הפועל המזרחי' ל'ארגון א' למושב עובדים של הפועל

המזרחי'. הם הוכשרו להתיישבות, בקשיים מרובים, בכפר־סבא, וציפו בכיליון עיניים ליום עלייתם להתיישבות הקבע. הידיעות מן המשא ומתן בין הנהלת 'הפועל המזרחי' ל'קרן קיימת' הגבירו את הציפייה, ומשנקנה השטח החליט הוועד הפועל של 'הפועל המזרחי' על עלייתו המידית של 'ארגון א' על אדמת שיח'אבריך, כדי למנוע את התפוררותו הצפויה. סיבה חשובה לא פחות להחלטה הייתה השמועה כי משבצת קרקע זו, שנקנתה במיוחד עבורם על ידי 'קרן קיימת', עתידה להימסר בתמיכת המחלקה להתיישבות לידי 'ארגון ויתקין' הפועלי. בכ"ח באלול תרפ"ז (25 בספטמבר 1927) עלו חברי 'ארגון א' של 'הפועל המזרחי' על מורדותיה המזרחיים של גבעת שיח'אבריך והחלו לעבד את האדמה.⁴⁴

בתגובה על עלייתם לקרקע של חברי 'הפועל המזרחי' החלה תכתובת ענפה בין כל הגורמים הנוגעים בדבר. ב־19 באוקטובר שלח המרכז החקלאי מכתב ללשכה הראשית של 'קרן קיימת': 'ידוע לכם היטב כי בזמנו הכירה המחלקה להתיישבות בהנהלתו של הח'אברך קפלנסקי, בתביעת ארגון ב' [ארגון ויתקין] על השטח של שיח' אבריך [...] והנה נודע לנו כי הפועל המזרחי עלה עכשיו על האדמה לחרשה ולהיאחז בה. אסירי תודה נהיה לכם, אם תודיעו לנו את יחסכם להופעה הזאת ולקיפוח זכותו היסודית של ארגון ב', אשר הוכר ע"י המוסד המיישב'.⁴⁵ ב־31 באוקטובר העבירה 'קרן קיימת' אל המחלקה להתיישבות העתק של המכתב וביקשה לקבל הבהרה על 'יחסכם לעניין

44 שם, עמ' 98.

45 המרכז החקלאי אל הלשכה הראשית של 'קרן קיימת', 19 באוקטובר 1927, אצ"מ, KKL 5 3247.

איור של תרצה טנאי

זה.⁴⁶ ב-7 בנובמבר דיווחה ה'חברה להכשרת היישוב' ל'קרן קיימת' ולמחלקה להתיישבות כי 'משרדנו בחיפה מודיע לנו ע"ד [על דבר] חרישת שיח' אבריק ע"י קבוצת הרועים וע"י פועלי המזרחי [...] על שאלת משרדנו אם יש להם הרשות לחרוש את הקרקעות הללו השתמטו מתשובה. הננו מוסרים את הדבר לתשומת לבכם למען תחליטו, אם תרשו להם את החרישה הזאת או לא'.⁴⁷ בעקבות זאת שלחה הנהלת 'קרן קיימת' ב-9 בנובמבר מכתב למחלקה להתיישבות, וארבעה ימים אחר כך מכתב נוסף, ובו נאמר: 'מחכה להודעתכם' בנדון 'חרישת אדמת שיח' אבריק ע"י חברי הפועל המזרחי וקבוצת הרועים'.⁴⁸ כמו כן הזדרזה הנהלת 'קרן קיימת' והריצה ב-14 בנובמבר מכתב אל הוועד הפועל של הסתדרות 'המזרחי' ובו הודיעה כי 'לא נוכל להסכים בשום פנים לעליית חבריכם על אדמת שיח' אבריק – מבלי הסכמה מפורשת לכך בכתב מאת המחלקה להתיישבות חקלאית, ואלה שעלו עליה – מוכרחים לעזבה תיכף'.⁴⁹

קבוצת הרועים של 'חברה טראסק' השתלבה בתמונה עם עלייתה לשיח' אבריק. הקבוצה התמקמה בחלק העליון של גבעת שיח' אבריק, ורוב אדמותיה לא התאימו לעיבוד חקלאי למעט מרעה. אך בשיפולי הגבעה עיבדה החבורה שטחים לקראת זריעת החורף, ואף השתמשה במי מעיין שהיה בשיפוליה. כל אדמות האזור – כולל הגבעות המיוערות שעליהן רעו חברי קבוצת הרועים – היו בבעלותה של 'קרן קיימת', אך באותו שלב עדיין לא סוכמו גבולות החלקות שנועדו להתיישבות 'הפועל המזרחי', ולא הוגדר סופית מעמדה של התיישבות הרועים, ומכאן נבע המתח שהתפתח ועלה בין שתי קבוצות ההתיישבות.

ישראל בצר

התזכיר שחיברו לביא ובצר, נציגי המרכז החקלאי, בדבר הקמת כפר רועים בשיח' אבריק נשלח כאמור גם אל המחלקה להתיישבות. זו אישרה את קבלתו, ב-6 בנובמבר, אך דחתה את העניין כבלתי רלוונטי. יש בפרשת ההתיישבות של 'הפועל המזרחי' כדי להבהיר את פשר סירובה ההחלטי של המחלקה להתיישבות להיענות לפניית המרכז החקלאי. הסירוב נבע לא רק ממצוקה כספית, כי אם גם ממערכת לחצים פוליטיים. בנסיבות שנוצרו לא יכלה המחלקה להיענות לבקשת המרכז החקלאי, פן תיתפס כמכריעה בשטח לצד הפועלי-ההסתדרותי. למעשה כל המהלכים להשגת הכרה מצד ההסתדרות בזכות קיומו ובצורך לתקצובו של כפר הרועים בשיח' אבריק, התנהלו במקביל למאבקים בהסתדרות הציונית בין 'קרן קיימת', שהייתה מחויבת לתמוך בעליית 'הפועל המזרחי' על הקרקע, לבין המחלקה להתיישבות, שתמכה בהתיישבות 'ארגון ויתקין' על אותה המשבצת. מאמצייה של ההסתדרות הכללית להבטיח את קיום קבוצת הרועים בשיח' אבריק ניזונו בין היתר מרצונה להחזיק 'מאחז' של אנשיה אל מול ההתיישבות של 'הפועל המזרחי'.

המתיחות בין שתי קבוצות המתיישבים החלה כבר בימים הראשונים לבואה של קבוצת 'הפועל המזרחי' למקום. חברי קבוצה זו החלו לחרוש את אדמותיהם, ולטענת קבוצת הרועים הרחיקו מעבר

46 'קרן קיימת' אל המחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית, 31 באוקטובר 1927, ש.ם.

47 'חברה להכשרת היישוב' אל 'קרן קיימת' והנהלה הציונית, 7 בנובמבר 1927, ש.ם; 'קרן קיימת' אל הוועד הפועל של הסתדרות 'המזרחי', 14 בנובמבר 1927, ש.ם.

48 הנהלת 'קרן קיימת' אל המחלקה להתיישבות, 9 ו-14 בנובמבר 1927, אצ"מ, KKL 5 3246.

49 'קרן קיימת' אל הוועד הפועל של הסתדרות 'המזרחי', 14 בנובמבר 1927, אצ"מ, KKL 5 3247.

לשטחיהם, לתוך נחלת קבוצת הרועים. החבורה העבירה מכתב הזהרה למתיישי 'הפועל המזרחי' כי יפסיקו את החרישה, אך אלה לא שעו להזהרות. ב־11 בנובמבר הגיעה המתיחות לשיאה בתקרית אלימה. הרועים טענו כי הלכו לפי תומם להשקות את הצאן במעיין שבשטח נחלתם, ואנשי 'הפועל המזרחי' לא הניחו להם לעשות זאת ואף זרקו אבנים על הצאן והרגו שתי כבשים. ואילו לטענת אנשי 'הפועל המזרחי' יצאו חבריהם לעבודת החריש, ואז 'ניגשו אליהם חמשת חברי קבוצת הרועים ובאין דָּבָר דבר התנפלו על חברינו במקלות והיכום עד זוב דם [...] כתוצאה מההתנפלות נפצעו ארבעה מחברינו מהם אחד קשה שהובל לבית החולים בחיפה'.⁵⁰ שתי הקבוצות שלחו ידיעות מטעמן לעיתונות והגישו תלונות במשטרה, אך ביטלו אותן לאחר שהגיעו להסכמה כי העניין יוכרע בכוררות. בכוררות, שהתקיימה בתחילת דצמבר, ייצג את קבוצת הרועים יוסף ארדשטיין, נציג הפועלים בבית משפט השלום העברי בחיפה,⁵¹ את 'הפועל המזרחי' ייצג משה שפירא, שהיה איש הנהלת התנועה בארץ, ואליהם הצטרף ד"ר אפרים ושיץ, חבר הוועד הלאומי. 'שני הצדדים הצהירו, כי הם מצטערים על המקרה ועל הידיעות הבלתי מדויקות שנמסרו על ידיהם לעיתונות'. נוסח זה פורסם באופן זהה ב'דבר' הפועלי ב־1 בדצמבר וב'נתיבה' הדתי בא' בטבת תרפ"ח (25 בדצמבר), ובכך חוסלה לפי שעה התקרית האלימה בין שתי הקבוצות.

ובינתיים נמשכה, מעל ראשי שתי הקבוצות בשטח, ההתגוששות הבין־מוסדית. במכתב ששלחה המחלקה להתיישבות אל הנהלת 'קרן קיימת' ב־16 בנובמבר נאמר בתשובה על שאלתה של 'קרן קיימת': 'קבוצת הרועים נמצאת על אדמת שיח' אבריך זה כשלוש שנים, זאת אומרת מהזמן שהאדמה טרם נרכשה ע"י הקק"ל. ברשות מי עלו על האדמה ועברו אותה לא ידוע לנו. אנחנו מצידנו לא נתנו שום הסכמה לזה, לא אז וגם לא עכשיו [רמז למכתב התשובה ששלחה המחלקה ב־6 בנובמבר]. גם להפועל המזרחי הודענו שאין אנו מסכימים לעלייתם על הקרקע, ואנו לא נתמוך בזה'. במכתב הובאה טענת 'הפועל המזרחי' כי אנשי התנועה עלו על סמך הודעת 'קרן קיימת' שהאדמה נרכשה עבורם, אך המחלקה להתיישבות הבהירה כאמור כי היא לא הסכימה לעלייתם. 'אנחנו מציעים', הוסיף נציג המחלקה בכתב יד בשולי המכתב המודפס, 'שנתייעץ בינינו באיזה אופן לעכב בעתיד את העלייה הבלתי לגאלית של קיבוצים שונים'.⁵² ב־21 בנובמבר אכן התקיימה התייעצות בין המחלקות, ואוסישקין ואנשי 'קרן קיימת' הציעו בה כי ההכרעה בדבר הקבוצה הזכאית לעלות להתיישבות קבע על אדמת שיח' אבריך תתקבל בישיבת ההנהלה הציונית, יחד עם נציגי מחלקותיה.⁵³ המחלקה להתיישבות לא קיבלה בלב שלם את עמדת 'קרן קיימת', ותבעה ממנה להיות פעילה יותר בשמירה על אדמותיה, ולהיות מעורבת גם בחלוקת האדמות בין קיבוצי הפועלים.

בה בעת פעלה ההסתדרות הכללית – באמצעות המרכז החקלאי – להשגת השטחים בשיח' אבריך עבור קבוצותיה. הלחץ מצד הקבוצות המיועדות להתיישבות גדל מאוד באותה תקופה. למעשה מאז

50 נתיבה: דו־שבועון לענייני הנוער והעובד הדתי בארץ ובגולה, א' בכסלו תרפ"ח, עמ' 63.

51 בית משפט השלום העברי היה מסגרת וולונטרית לבירור מחלוקות שפעלה בתקופת היישוב.

52 המחלקה להתיישבות אל הנהלת 'קרן קיימת', 16 בנובמבר 1927, אצ"מ, 5 3247 KKL.

53 מאת 'קרן קיימת' אל המחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית, 4 בדצמבר 1927, שם.

הגל הגדול בשנים 1921-1922, שבו עלו על הקרקע נהלל, גבע, כפר־יחזקאל, עין־חרוד, גניגר, בית־אלפא וחפציבה, חלה האטה ניכרת בקצב העלייה להתיישבות קבע. 'ארגון ב' למושב עובדים' ('ארגון ויתקין') כבר התגבש, בתנאים קשים, בנהלל ובמקומות אחרים, ותבע מן המרכז החקלאי לממש את הבטחותיו לעלייה מהירה על אדמות שיח'־אבריק, כפי שסוכם, באופן לא רשמי, עם קפלנסקי ועם המחלקה להתיישבות.

המועצה החקלאית של ההסתדרות התכנסה ב־16-17 בנובמבר, ובהחלטותיה (שחלקן כבר צוטט לעיל) ציינה 'בצער את המעשה הבלתי חברי והבלתי סולידארי של ארגון הפועל המזרחי', בעלייתם הבלתי גלית לשיח'־אבריק בידיעה שהאדמה הובטחה ל'ארגון ויתקין'. המועצה הטילה על המרכז החקלאי 'לעשות את הפעולה הדרושה בכדי שתימסר אדמת שיח' אבריק בשביל ארגון ויתקין להתיישבות העתידה'. כמו כן דרשה המועצה מן המרכז החקלאי 'לפנות לקק"ל כי יקבע את הגבולות באדמת שיח' אבריק בשביל קבוצת הרועים היושבת על אדמה זו'.⁵⁴ חברי 'הפועל המזרחי' הגיבו על החלטות הוועידה במכתב זועם למערכת 'דבר'. במכתב, שהתפרסם רק כעבור כחודש וחצי, התווכחו חברי 'הפועל המזרחי' עם העובדות שצוינו בהחלטה וטענו כי חברים בכירים בהסתדרות, וביניהם ברל כצנלסון ולוי שקולניק, ידעו על החלטת 'קרן קיימת' לייעד את הקרקע להתיישבות 'הפועל המזרחי', ולא מחו על כך.⁵⁵

ברוח החלטות המועצה שלח המרכז החקלאי ב־9 בדצמבר מכתב אל המחלקה להתיישבות, וב־18 בדצמבר נפגש אברהם הרצפלד, ראש המרכז החקלאי, לשיחה בנושא עם מנהל המחלקה להתיישבות. בעקבות השיחה הוציא מנהל המחלקה מכתב למרכז החקלאי ובו כתב:

אע"פ שאנו מוכנים לעזור לארגון ב' עד כמה שזה יהיה ביכולתנו, אין אנו יכולים בכל זאת לשלול את זכות ההתיישבות מארגון הפועל המזרחי. לא נוכל בשום אופן לקחת את אדמת שיח' אבריק ולתתה לארגון ב' בהתחשב עם זה שהקק"ל סירבה קודם לקנות את האדמה הזאת ורק אחרי לחץ מצד ההסתדרות העולמית של המזרחי הסכימה לקנותו. אנו דורשים בינתיים מארגון הפועל המזרחי לרדת מעל אדמת שיח' אבריק ממניעים אחרים, וברור כי לע"ע [לעת עתה] לא נוכל למסור את האדמה הזאת לאיזה ארגון שהוא.⁵⁶

הייתה במכתב זה חזרה ברורה מכל התחייבויותיו – הבלתי פורמליות אמנם – של קפלנסקי לייעד את האדמות שנרכשו בשיח'־אבריק ל'ארגון ויתקין'. לפיכך נאלץ ארגון זה לחכות עוד שנים מספר עד שעלה להתיישבות קבע באדמות עמק חפר והקים את כפר־ויתקין, בשנת 1930. בסיפא של המכתב הוזכרה דרישתה של המחלקה להתיישבות מארגון 'הפועל המזרחי' שגם חבריו ירדו מאדמות שיח'־אבריק 'ממניעים אחרים'. היה זה ככל הנראה רמז למתיחות בין המחלקה להתיישבות ל'קרן קיימת' בשאלה הסמכות לקבוע את זכות ההתיישבות במקום.

הלחץ של 'הפועל המזרחי' להשגת אישור להתיישבות בשיח'־אבריק נמשך. ב־21 בדצמבר נפגשו נציגי התנועה עם מנהל המחלקה להתיישבות ועוזרו. הפגישה נסתיימה ללא תוצאות של ממש, וכמוה

54 הפועל הצעיר, ט"ו בכסלו תרפ"ח (9 בדצמבר 1927), עמ' 14.

55 דבר, ח' בטבת תרפ"ח (1 בינואר 1928).

56 מנהל המחלקה להתיישבות אל המרכז החקלאי, 19 בדצמבר 1927, אה"ע, קבוצת הרועים 2-235-IV.

ישיבה נוספת שנערכה עשרה ימים מאוחר יותר. המצב הבלתי ברור, שבו ישבו חברי 'הפועל המזרחי' בפועל על אדמת שיח'אבריק, אך ללא אישור מוסכם של מוסדות ההסתדרות הציונית, נמשך עד קיץ 1928, וגם משאושרה ישיבתם במקום, נמנעו מהם תקציבי המחלקה להתיישבות במשך קרוב לארבע שנים.⁵⁷ תחושות הקיפוח של חברי 'הפועל המזרחי' על אפלייתם בהתיישבות קבע זכו לאישורים חוזרים ונשנים עוד תקופה ממושכת.

ב־30 בינואר 1928 שלחה הנהלת 'קרן קיימת' – בעקבות לחצו של המרכז החקלאי – את נציגה, יוסף ניץ, לבדוק את שטחי המריבה באדמת 'קרן קיימת' באזור ולהציע תכנית סימון גבולות. ויץ למד היטב את תנאי המקום וראה כי לאחר שיחולקו האדמות הראויות לעיבוד בין ארגוני המתיישבים השונים יישאר שטח של 800 דונם, שלא ניתן לשימוש רציונאלי, אלא אם ימסרוה לרשות קבוצת הרועים הלזו, מכיוון שהיא מעוניינת בעיקר באדמת ההרים'. כמו כן הציע לתת לקבוצת הרועים פס אדמה צר בין פסי הברזל של רכבת העמק לבין אפיק הקישון. אם קבוצת הרועים 'תוכל להתיישב על

אחת הגבעות הגובלות עם פס האדמה הזאת, הם יוכלו אולי לעבדה לצורך משקם'.⁵⁸ ויץ תמך ברעיון של התיישבות הרועים על גבעות שיח'אבריק, ובדוח שהכין ביקש לסייע להם. 'קרן קיימת' העבירה העתק של הדוח למחלקה להתיישבות, וזו מיהרה ודרשה במכתב חוזר מ־13 בפברואר ש'לא למסור איזה שטחים שהם מבלי הסכמתנו הקודמת לזה'.⁵⁹

יש לציין כי 'קרן קיימת' תמכה בהתיישבות קבוצת הרועים על הגבעות המיוערות שברשותה, ששטחן היה 800 דונם, ושזייד שמר עליהן מטעמה, וכן התחייבה להתיישבות 'הפועל המזרחי' בשטח בכללותו, כ־10,000 דונם. ולעומת זאת המחלקה להתיישבות התנגדה להתיישבות קבוצת הרועים וכן התנגדה והשתתפה את החלטתה בעניין התיישבות 'הפועל המזרחי', ככל הנראה עקב תמיכת המחלקה בראשות קפלנסקי בהתיישבות ארגוני תנועתו

במקום. מכל מקום עלייתה של חבורת 'חברה טראסק' לשיח'אבריק בשלהי 1927 והצטרפותה לזוג פליישר ולז'לודין, שכבר שהו במקום, הפיחה אש במדורת המחלוקת על התיישבות הקבע באזור.

במרעה; איור של דוד אלף

57 פלס (לעיל, הערה 43), עמ' 94-96.

58 'ויץ אל הנהלת 'קרן קיימת', 3 בפברואר 1928, אצ"מ, KKL 5 3131.

59 המחלקה להתיישבות אל 'קרן קיימת', 13 בפברואר 1928, שם.

ד. קבוצת הרועים מתפזרת

בתחילת 1928 פקדו את קבוצת הרועים בשיח'אבריק משכרים פנימיים, ואלה החריפו והפכו בתוך תקופה קצרה לסכסוך גלוי. מצדו האחד של המתרס עמד פליישר, איש 'השומר', הוותיק והעקשן מבין אחרוני הרועים אנשי העלייה השנייה, ומצדו האחר 'חברה טראסק'. פליישר מילא כאמור תפקיד מרכזי בכל ניסיונות החידוש של קבוצות הרועים בשנות העשרים, והוא זה שקלט את אנשי 'חברה טראסק' לאחר שחבורתו הקודמת התפרקה. הוא היה איש מקצוע קפדן, נאמן עד כלות לעבודתו, ופעל ללא לאות הן במוסדות והן אצל אנשי היישובים באזור להבטחת עתידה של קבוצת הרועים בשיח'אבריק. אולם דרישותיו החמורות ותביעתו להתמסרות מוחלטת לעבודת המרעה לא הלמו את אופייה המיוחד של החבורה שבאה מתל-אביב. רוב אנשי 'חברה טראסק' היו צעירים מפליישר בעשר שנים, ומה שמשך אותם אל עבודת הצאן היה שילוב של מניעים תרבותיים, רומנטיקה, רתיעה מסוימת מן העיר הסואנת ורצון עז להתנסות בחיי שותפות וחלוציות אמתיים.

גרשון פליישר

השוני הבולט במזג ובמניעים לא בא לידי ביטוי בראשית הדרך המשותפת. אך עם בוא החורף, בסוף 1927 ובראשית 1928, כשהחיים על הגבעות הפכו קשים יותר ועבודת המרעה הכבירה, החל פליישר למצוא בחבריו החדשים פגמים – חוסר רצינות בעבודה, מחויבות בלתי מספקת לעדר ולדרישות הטיפול בו והפקרותם היחפנית, הפוחזת, בענייני רכוש הכלל. החטא החמור ביותר בעיניו היה יחסם לעבודת המרעה. הם השאירו לעתים את הצאן ללא השגחה, ומה שחמור יותר – שחטו בהסתר כבשים מן העדר, כדי לערוך סעודה הגונה.⁶⁰

מצבו של פליישר בקבוצה היה מורכב: אמנם כולם היו חברים שווי זכויות בקבוצת פועלים שיתופית מובהקת, אך הוא היה איש המקצוע הבכיר, ולא יכול היה להימנע מלהעיר על הדברים החמורים שעשו חבריו. יתרה מזו, פליישר היה חתום אישית על הסכמי המרעה עם מתיישבים מן האזור שהפקידו את צאנם בידי קבוצת הרועים. אחריותו – כך הרגיש, בצדק – הייתה שונה משל חבריו, בגלל ההתחייבות האישית שקיבל עליו.

משהחמירו הסכסוכים והחברים לא שינו את יחסם, הגיע פליישר למסקנה כי אין הוא יכול לעמוד עוד במצב זה והחליט לעזוב את הקבוצה. עתה רצה רק להבטיח כי הקבוצה תתחייב לפרוע את כל החובות שקיבל עליו – כנציג הקבוצה – כשרכש את העדר, וכן להחזיר בשלמות את העדר שהפקיד בידיו – שוב כנציג הקבוצה – מתיישב מזיכרון-אברהם, דובינסקי שמו, כפי שסוכם ביניהם.⁶¹

ב־17 במרס 1928 שלח משה שטרמאואר, נציג קבוצת הרועים, מכתב למרכז החקלאי ובו ביקש 'לבקר אותנו באופן תכוף היות והח' פליישר עזב את קבוצת הרועים, ובקשר עם עזיבתו זו נתעוררו כמה שאלות שיש בהן חילוקי דעות בין הקבוצה ובין הח' הנ"ל'.⁶² דרישותיו של פליישר לא היו מקובלות על הקבוצה, ואף שטען כי שווי הרכוש שנשאר בקבוצה גדול מסכום כל החובות, ושהוא

60 חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 148-149.

61 שם, עמ' 150.

62 שטרמאואר אל המרכז החקלאי, 17 במרס 1928, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.

עצמו יוצא בלא רכוש,⁶³ דרשו עתה נציגי הקבוצה – ולדרישה זו הצטרף בעצם גם פליישר – כי המרכז החקלאי ייכנס בעובי הקורה ויפסוק ביניהם.

ב־22 במרס דיווח המרכז החקלאי לקבוצה על הקמת צוות בירור בן שני חברים, שקולניק והרצפלד, ראשי המרכז החקלאי.⁶⁴ שקולניק שהה שבת בשיח' אבריך והגיע להסכמה עם חברי הקבוצה כי אם ערך הרכוש הוא אכן כפי שטען פליישר, הם מקבלים עליהם לעמוד בכל ההתחייבויות הכספיות שהתחייב בשמם. שקולניק סיכם כי הקבוצה תמציא למרכז החקלאי בהקדם את רשימת הרכוש שקיבלה כשעזב פליישר, בצירוף הצהרה על התחייבות לשמירת הרכוש בשלמותו, וכן תציג לפניו את הסידורים שעשתה כדי לעמוד בהחזרי החובות השונים.⁶⁵ עוד סוכם כי מעריך מצדו של פליישר ומעריך מטעם הקבוצה יקבעו יחדיו את ערך הרכוש, בעיקר את ערך העדר של דובינסקי, איש זיכרון אברהם שמסר את עדרו לפליישר ולקבוצה לטיפולם. במכתב למרכז החקלאי מ־21 באפריל התאונן כן, המעריך מטעם פליישר, כי הקבוצה משהה את הערכת העדר בתירוצים שונים.⁶⁶ למחרת כתב פליישר עצמו מכתב נזעם למרכז החקלאי ובו התריע כי 'אדון דובינסקי סוף כל סוף ימסור את העניין בקרוב למשפט ממשלתי. התוצאות של משפט זה יהיו רעים מאד בשביל הקבוצה ובשבילי. חברי הקבוצה עושים להם צימעס [עניין מוגזם] מכל העניינים בכלל, ובפרט מהעניין הזה יען כי הם חושבים ובטוחים יען כי אדון דובינסקי מכיר אותי, יתבע אותי [ההדגשה במקור] למשפט, אזי אין להם מה לראווג ודוחים את העניין'. פליישר הדגיש כי אין הוא רוצה להרוויח דבר מן הבירור אלא רק למנוע את גלגול חובות הקבוצה עליו, והוסיף בכאב: 'אני מתפלא שעד עתה לא התעניינתם בכלל ככל העניין הזה, ואיך לא ניסיתם לחקור מה הם הסיבות שהכריחו אותי לצאת מקבוצה זו שאני מסרתי לה כל כך הרבה'. בסיום המכתב הוא דרש מן המרכז החקלאי 'בתור מוסד עליון שלנו' לשחרר אותו מן 'החובות וההתחייבויות שעשיתי בזמנו בשביל ובשם הקבוצה', והודיע כי אם המרכז החקלאי לא יפתור את הבעיה הוא רואה עצמו משוחרר ממנה וינקוט אמצעים משפטיים להגן על עצמו.

למחרת היום, ב־23 באפריל, נחתם הסכם בכתב יד בין מחט וקוצ'וק בשם קבוצת הרועים לבין פליישר, ונקבע בו כי 'הקבוצה מתחייבת במשך 10 ימים להביא מכתבים מכל בעלי החובות שהם משחררים את פליישר מאחריות בעד החובות'. כמו כן סוכם לזרז את ההערכה המתעכבת של הכבשים של דובינסקי, וכל עוד זה לא נערכה 'אין לקבוצה רשות למסור כבשים עד גמר העניינים הנ"ל'.⁶⁷ סמיכות הזמנים בין מכתבו האישי של פליישר לבין חתימת ההסכם מלמדת כי לא הייתה ביניהם זיקה ישירה, אך אין ספק כי הלחץ המתמשך של המרכז החקלאי על קבוצת הרועים קידם את החתימה על ההסכם.

ב־11 במאי שלח זמירי 'בשם קבוצת הרועים בשיח' אבריך' דוח מצב מפורט להרצפלד ולשקולניק במרכז החקלאי. את העיכוב במשלוח רשימת האיננוטר הוא תלה בכך שהקבוצה עורכת עתה

63 חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 150.

64 המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, 22 במרס 1928, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.

65 מאת המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, 1 באפריל 1928, שם.

66 כן אל המרכז החקלאי, 21 באפריל 1928, שם.

67 תצלום המסמך ראו: חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 149.

חשבונות מסודרים ש'כידוע לכם לא נהגו ככה בשיח'אבריק, ועם צאתו של פליישר נגלו המון חשבונות בע"פ, חובות וחוזים שאיש מאיתנו לא ידע אודותם קודם לכן'. היה זה חץ גלוי לכיוונו של פליישר, להראות למרכז החקלאי שהאמת אינה חד־משמעית כפי שטען הלה. בהמשך פירט זמירי את רשימת החובות הארוכה שחברי הקבוצה כבר פרעו, ו'מזה תיווכחו שהתאוננויותיו של פליישר אך לשווא הן'. גם בעיכוב בהערכת העדר האשים זמירי את פליישר, באשר המעריך מטעמו (כץ) והמעריך מטעם הקבוצה (קוזצ'וק) לא הגיעו להסכמה, ועתה 'זה שלושה שבועות שפליישר דוחה מסיבות בלתי מספיקות את ההערכה'. בסיכום המכתב תיאר זמירי את יכול החיטה הדל עקב הבצורת, וכן את תוצאות 'פנסיון הפרות' שערכו בחורף, היינו ההשגחה על עדר שקיבלו עליהם כפרנסה זמנית דחוקה, וביקש את עזרת המרכז החקלאי להמשך קיום הקבוצה.⁶⁸

בשבועות הבאים המשיך המרכז החקלאי לשלוח מכתבי תביעות והזהרות לקבוצת הרועים שבשיח'אבריק. ב־16 במאי הזכיר קיומו של חוב בסך 188 לא"י ודרש רשימה מפורטת של המלאי החי והדומם במקום.⁶⁹ הרצפלד פנה אל משה שפירא, איש המרכז החקלאי בחיפה שעמד בקשרים רצופים עם הקבוצה, ודרש ממנו לזרז את המהלכים. נשלחו מכתבים גם ב־31 במאי וב־19 ביוני, ובכולם דרישות לקוניות להמצאת הפרטים הדרושים.⁷⁰ בעקבות סדרת מכתבים זו שלח זמירי מכתב ארוך והחלטי אל המרכז החקלאי ובו התקפה חזיתית על פליישר, על אופן ניהול העניינים הכספיים בקבוצה שקדמה להם, ועל רשימת החובות שהעביר פליישר בעל־פה 'כל פעם חדשות לבקרים'. 'באיזה אופן הגיעה לאחרונה הקבוצה שקדמה לנו לידי גרעון של 180 לא"י', הוא תהה, והוסיף:

איור של דוד אלף

זה לא כבר הונחה לפנינו רשימה של כספים פרטיים אשר חברים שונים הכניסו בתור הלוואה פרטית לקבוצה, ולפי חשבוננו של הח' פליישר הכל כמעט נרכש בקבוצת הרועים בכסף פרטי. כדאי היה פעם לברר כל זאת ולהפיץ אור על הסבך הנורא שבו היו נתונים הנהלת העניינים של הקבוצות שקדמו לנו במקום. כאן מרובה החושך על האור. פליישר מופיע לפנינו בתור 'התובע הנצחי' של כל אותם בעלי החובות מבלי שיעלה כלל על דעתו כי גם הוא חייב ליתן דין וחשבון על מה שעבר תחת ידיו.

בסיום המכתב הביא זמירי רשימת אינוונטר מקוצרת ותבע מן המרכז החקלאי להעמיד את פליישר לברור על חלקו בחשבונות הקבוצות הקודמות.⁷¹

פליישר המשיך לדרוש בנחישות את סיום הבוררות. בדרך מקרה ראה את אחד מחברי 'חברה טראסק' מוביל עדר טלאים למכירה בחיפה. הוא דרש את התערבותו המהירה של המרכז החקלאי

68 זמירי אל הרצפלד ושקולניק, 11 במאי 1928, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.

69 המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, 16 במאי 1928, שם.

70 א' הרצפלד אל מ' שפירא, 31 במאי 1928, שם; המרכז החקלאי אל קבוצת הרועים, 19 ביוני 1928, שם.

71 זמירי אל המרכז החקלאי, 28 ביוני 1928, שם.

בחיפה, ואנשי המרכז אכן מנעו את המכירה וחייבו את הקבוצה להחזיר את העדר של דובינסקי מזיכרון-אברהם לרשות בעליו.⁷² בעניין שאר החובות לא חלה התקדמות, ובסופו של דבר פקעה סבלנותו של פליישר והוא תבע את קבוצת הרועים למשפט. במקביל דרש מן המרכז החקלאי לקבל אחריות לחובות הקבוצה, שהייתה באחריותו של המרכז. ב-27 ביולי הוסכם בין בא כוח המרכז החקלאי צבי שרייבר לבין פליישר כי הנושא יעבור לבוררים מוסכמים: ישראל בצר ואליהו ינאי, שניהם חברי נהלל.⁷³

את מעורבותו הגוברת הולכת של המרכז החקלאי, כבעל צד מובהק בסכסוך, יש להסביר על רקע מציאות החיים בשיח'אבריך. היו אלה למעשה ימיה האחרונים של קבוצת הרועים כקבוצה. חלק גדול מחבריה עזב וחזר לתל-אביב, ועל הגבעה נשארו זמירי וקווצ'וק ועמם חברים ספורים. הללו המשיכו את העבודה במקום ובו בזמן ניהלו את המאבק על המשך קיומה של הקבוצה. בראשית אוגוסט שלח עדיין זמירי 'בשם קבוצת הרועים' מכתב תוקפני לארגון 'הפועל המזרחי' בשיח'אבריך. הוועד הפועל הציוני קיבל בדיוניו בסוף יולי החלטה עקרונית לאישור התיישבות 'הפועל המזרחי', על אפה וחמתה של המחלקה להתיישבות. זמירי בירך אותם על כך, אך הוסיף: 'הננו לבקשכם ולהזהירכם שתדעו לשמור גם להבא על גבולות אדמתנו, כפי שהצבנו לפני שנה לאחר הסכסוך שנפל בינינו, ושגרם נזק רב וצער גם לנו וגם לכם'.⁷⁴ לכאורה עדיין נאמרו הדברים מעמדת כוח של קבוצה חיה ועובדת כפי שהיה שנה קודם לכן, אך למעשה היה זה אחד מפרפורי החיים האחרונים של הקבוצה.

המרכז החקלאי ניהל אם כן מאבק בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת. מאחרוני קבוצת הרועים תבע תביעה בלתי מתפשרת לעמוד בהתחייבויותיהם ולשלם את כל חובות הקבוצה, אף מזמנו של פליישר. אך בהכירו במצב לאמתו עמד המרכז החקלאי מול פליישר ונאבק בו שישלם את חובותיו, כדי שלא ייפלו על המרכז. זו מול זו עמדו התביעות הבאות: 'תביעת המרכז החקלאי בסך 188 לא"', בערך שהשקיע בקבוצת הרועים וכיסוי יתר ההשקעות והחובות. ותביעת הח' פליישר לשחרור מכל החובות שקיבל עבור קבוצת הרועים בערבותו, בתוספת ההוצאות שהוציא בקשר עם המשפט שהיה בינו ובין קבוצת הרועים'. במקביל הסכים פליישר לבטל את המשפט ולקבל מראש את פסיקת הבוררים.⁷⁵

בסוף יולי 1928 הודיעה קבוצת הרועים רשמית כי חובותיה עברו למרכז החקלאי, וב'ארכיון תנועת העבודה' נשמר מכתבו של החבר פרידמן מ'ג'דה (לימים רמת-ישי) מ-1 באוגוסט שמיחר להודיע למרכז החקלאי כי קבוצת הרועים חייבת לו 2 לא"י בעד 'מכונת מקצרה שעבדה אצלם' וביקש את החזר החובות.⁷⁶

72 חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 150-151.
 73 הסכם בין שרייבר לפליישר, 27 ביולי 1928, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.
 74 זמירי אל ארגון הפועל המזרחי, 7 באוגוסט 1928, אצ"מ, KKL 5 3246.
 75 הסכם בין צבי שרייבר בשם המרכז החקלאי לבין גרשון פליישר, 27 ביולי 1928, אה"ע, קבוצת הרועים IV-235-2.
 76 פרידמן אל המרכז החקלאי, 1 באוגוסט 1928, שם.

אהרונוביץ ואליהו גולומב, מראשי ההסתדרות. בינתיים שלח שרייבר, נציג המרכז החקלאי, מכתב לשרידי קבוצת הרועים שנשארו במקום, התרה בהם לשמור על האיננונטר בשלמות ואסר עליהם למכרו. 'ידוע לנו כי בזמן האחרון אין כל החברים נמצאים במקום בקביעות. חלק נסע לתל אביב וגם יתרום אינם יושבים תדיר במקום [...] אנו מקווים, חברים, כי תמלאו גם להבא בנאמנות את תפקידכם בתור שומרי רכוש ההסתדרות במקום, תשמרוהו מכל הפסד או בזבוז, ותמסרוהו לנו בשלמותו לכשתעזבו את המקום'.⁷⁷

ב־19 בספטמבר פסקו שני הבוררים את פסיקתם: 'א) העדר יימכר והכסף שנתקבל ממנו יהיה שייך למרכז החקלאי. (ב) האיננונטר הדומם מועד לתשלום חובותיך (המכתב ממוען לפליישר) וחובות הקבוצה בשיעור זה: 60% ממנו – לתשלום חובותיך, ו־40% לתשלום חובות הקבוצה'.⁷⁸ במכתב אל זייד, שומר אדמת 'קרן קיימת' במקום, עדכן אותו המרכז החקלאי על הסיכום הזה ועל האישור שקיבל פליישר

במפתח העמודים:
שלוש סָפָא, רישומי
הכנה לגז הצאן,
עיפרון על נייר,
1945/6
(באדיבות משפחת רון,
גבעתיים)

להישאר באופן פרטי בשיח'־אבריק ולהשתמש בצריף הקבוצה שהתרוקן ובחצר הנטושה לצורך קבלת 'פרות להבראה'.⁷⁹

כך, בקול דממה דקה, הסתיים סיפורם של חברי 'חברה טראסק' בקבוצת הרועים בשיח'־אבריק. 40 האחוזים שיועדו להם מן ההכנסות ממכירת האיננונטר הדומם הגיעו לסכום של 50 לא"י, והכסף חולק בין החברים למחיה עד שיסדרו מחדש, ובראשית ספטמבר 1928 כבר לא היה אף אחד מחברות 'חברה טראסק' על גבעות שיח'־אבריק.

מה גרם לסיום הפרק הזה? המקורות שותקים בעניין זה, וניתן רק לשער. מחט העריך – כמוהו כאל־יש שנתיים קודם לכן⁸⁰ – כי 'למוסדות היו תוכניות אחרות למקום הזה. במקום לתמוך בנו ביקשו אותנו לוותר על המקום למען התכנית הכללית של התיישבות נוער בסביבה, שכלל גם את אדמותינו. באין ברירה ובכאב לב', ציין לקונית, 'עזבנו את המקום'.⁸¹ עד כמה היה חשדם של בני החבורה מבוסס – קשה לקבוע. קריית-עמל, היישוב העירוני שנפרש על גבעות שיח'־

77 שרייבר אל קבוצת הרועים, 23 באוגוסט 1928, שם.

78 המרכז החקלאי אל פליישר, 19 בספטמבר 1928, שם.

79 המרכז החקלאי אל זייד, 2 באוקטובר 1928, שם; וכן: חצרוני (לעיל, הערה 17), עמ' 151.

80 א' אל־יש, מסיפוריו של רועה צאן, תל־אביב תשל"ז, עמ' 116.

81 מחט (לעיל, הערה 18), עמ' 34.

אבריק, נוסד רק שמונה שנים אחר כך, בשנת 1936, וקשה לראות את הזיקה בין שני האירועים. יש להניח כי שילוב של מספר גורמים הוביל לפירוקה של קבוצת הרועים. במדיניות ההתיישבות הרחבה לא הייתה אחדות דעים בשאלה אם יש די מקום, משאבים ואמצעי ייצור להקמת כפר רועים על שטח מצומצם למדי, התחום בין יחידות קרקע שכבר יועדו לארגוני התיישבות אחרים. ויץ, איש 'קרן קיימת', סבר שאכן כן, אך לא היה בכך די. מלבד המחלוקת השפיעו על גורלה של קבוצת הרועים הקשיים הכלכליים והקספיים העצומים של המוסדות המיישבים, הן ברמה הלאומית – המחלקה להתיישבות חקלאית של ההסתדרות הציונית, והן ברמה ההסתדרותית – המרכז החקלאי ויישוביו. נוסף על כך למרות המאמצים האדירים של חלוצי הענף, עדיין לא הוכח כי רעיית צאן היא ענף רווחי, היכול לפרנס יישוב שלם, התלוי בענף מרכזי אחד בלבד.

כל הסיבות הללו הן כלליות, והיו נכונות במידה שווה לכל הקבוצות שתכננו ואף ניסו להקים כפרי רועים.

על כך יש להוסיף את ייחודה של קבוצת 'חברה טראסקי'. מלכתחילה היה במניעי ההצטרפות של חברה לקבוצת הרועים שילוב מרתק של מניעים תרבותיים-רומנטיים. אך בבואם לשיח'אבריק היה עליהם להתמודד עם המציאות – עם העבודה הפיזית, הריחוק ממרכזי התרבות, הקשיים הכלכליים, המאבק היומיומי על ההישרדות במקום, הריב על הקרקעות והמפגש הקשה עם פליישר – וכל אלה גרמו לרבים לוותר על החלום ולשוב לתל-אביב. מלכתחילה לא הייתה יציבות רבה של חברים בשיח'אבריק, וקשה שלא להתרשם כי רובם חוו את ההתיישבות במקום כחוויה מרגשת, אך לא כמפעל לחיים. רובם היו קשורים בקשרים עזים לחיי התרבות והחברה בתל-אביב, ועם כל הקושי הכלכלי בעיר – היה להם לאן לחזור.

בראשית שנות השלושים שוב היו בוגרי קבוצת הרועים בלב הבוהמה התל-אביבית, כאילו לא עזבוה לשנה של הרפתקה חקלאית חלוצית בשיח'אבריק הרחוקה.⁸² זמירי, איזון, מחט, ראסין וחבריהם המשיכו לתרום את תרומתם באופנים אחרים לחברה היישובית ולתרבות העברית המתפתחת. ואילו את קבוצת הרועים בשיח'אבריק זכרו בגעגועים, התרפקו בנוסטלגיה על סיפוריה, אך ויתרו על האפשרות הממשית להקים כפר רועים עברי – על החלומות ועל המציאות האפורה.

ה. אפילוג

במאמר זה סקרתי בנאמנות ככל האפשר את סיפורה של קבוצת 'חברה טראסק' בשיח' אבריק בשנים 1927-1928. למרות ימיה הקצרים של הקבוצה לא הייתה זו אפיזודה שולית בתולדות ההתיישבות. היה בה תמצות מרוכז של חלומות, מאוויים ושאיפות שאפיינו דור של חלוצים. המרחק מבחינה נפשית, רוחנית ורעיונית בין הבוהמה התל-אביבית דאז ובין החלוץ בגבעות שיח' אבריק – לא היה רב. והניסיון להגשים רעיונות, רומנטיים ככל שהיו, היה לו ערך בפני עצמו.

גם מבחינת היעד הפרוזאי של הפיכת ענף הצאן לנכס צאן ברזל של החקלאות העברית המתפתחת הייתה לניסיון זה תרומה חיונית. למרות כישלון השתרשותם בקרקע ככפר רועים יהודי ביססו חברי הקבוצה את האמון של המתיישבים באזור ביכולת העבודה ובמקצועיות של הנוקד העברי. אמנם ה'אדוקים' בענף, כפליישר ואחרים, חשדו בהם שהם קלי דעת, ושחיבלו במאמץ המשותף להצדקת קיומו של ענף הצאן העברי, אך לאמתו של דבר הם עשו את מלאכתם נאמנה ותרמו לביסוס הענף.

בזכות היצירתיות האמנותית של חלק מחברי הקבוצה ומאורחיה זכה הרועה העברי לא רק להשתלמות מקצועית כי אם גם לביטוי אמנותי בדמות שירי הרועים. הנגיעה העמוקה בשורשי הקיום הציוני-החלוצי בארץ, בזיכרון הקולקטיבי ששאב את דימויו מעולם המקרא ומן הטבע – כל אלה חברו לכך ששירי הרועים משיח' אבריק הפכו במהרה לשירי עם, הושרו בפי כול וביטאו על פי דרכם צד מהותי בהוויה התרבותית-החברתית של הארץ.